

солідарності в справі викладання і виробництва, нищила традиційні духовні цінності та ознаки еліти нації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Из глубины: Сборник статей о русской революции (Перепечатка издания 1918 г.). – М., 1991; Судьбы русской интеллигенции: Материалы дискуссий 1923-1925 гг. – Новосибирск, 1991; На переломе: Философские дискуссии 20-х годов: Философия и мировоззрение. – М., 1990; 2. Смена вех. – Прага, 1921; 3. Интеллигенция и Советская власть. – М., 1919; 4. Ильин И.А. О русской интеллигенции // Интеллигенция. Власть. Народ. Антология. – М., 1993. – С.276-277; 5. Там само. – С. 277; 6. Там само; 7. Там само. – С.278; 8. Бердяев Н.А. Кризис интеллекта и миссия интеллигенции // Интеллигенция. Власть. Народ. Антология. – М., 1993. – С.283; 9. Вернадский В.И. Дневники. 1917-1921. – К., 1994. – С.41; 10. Бердяев Н.А. Вказана праця. – С.283; 11. Ильин И.А. Вказана праця. – С.276; 12. Лисяк-Рудницький І. Виродження та відродження інтелігенції // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. – Т.2. – К., 1994. – С.364-365; 13. Там само. – С.364; 14. Винниченко В. Відродження нації. – Київ – Відень, 1920. – Ч.2. – С.108; 15. Лисяк-Рудницький І. Вказана праця. – С.367; 16. Ленин В.И. Полн. собр.соч. – Т.45. – С.31-32; 17. Всероссийская конференция РКП: Резолюция по докладу тов. Г. Зиновьева об антисоветских партиях и течениях // Известия. – 1922. – 10 августа; 18. Цит. за: «Очистим Россию надолго». К истории высылки интеллигенции в 1922 г. // Отечественные архивы. – 2003. – №1; 19. Там само; 20. Тов. Троцкий об отношении Европы и Америки // Известия. – 1922. – 30 августа; 21. Хоружий С. Философский пароход: Как это было // Литературная газета. – 1990. – 9 мая; 6 июня; Геллер М.С. «Первое предупреждение» – удар хлыстом (к истории высылки из Советского Союза деятелей культуры в 1922 г.) // Вопросы философии. – 1990. – № 9. – С.36-39; Макаров В.Г. «Власть ваша, а правда наша» (к 80-летию высылки интеллигенции из Советской России в 1922 г.) // Вопросы философии. – 2002. – № 10. – С.21-32; 22. Степун Ф. Бывшее и несбывшееся. – СПб., 2000. – С.621-622; 23. Раев М. Россия за рубежом: История культуры русской эмиграции. 1919 - 1939. – М., 1994. – С. 199; 24. Степун Ф.А. Мысли о России. Очерк II // Сочи-Москва, 2000.-С. 224; 25. Лисяк-Рудницький І. Вказана праця. – С.366; 26. Коляструк О.А. Національна свідомість української інтелігенції у контексті політичних змін кінця XIX – 20-х рр. XX ст.// Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Серія: Історія. – Вінниця, 2005. – Вип. IX. – С.144

О.М. Кравчук

СЛОВАЧЧИНА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ ПРАГИ (1918 – 1929 рр.)

В національній політиці міжвоєнної ЧСР важливе місце посідала Словаччина. Цей регіон, в силу специфіки попереднього розвитку в складі Угорщини, потребував модернізації у всіх сферах суспільно-політичного, культурного і економічного життя. Значна роль в цьому процесі належала центральним владним структурам Чехословацької республіки. Це засвідчують численні праці із зазначеної проблематики. Виключно позитивно оцінювали політику Праги в Словаччині міжвоєнні автори – І.Дерер, І.Карваш, К.Крофта, Ф.Пероутка, Е.Собота, В.Шробар та ін.¹. Протилежні підходи характерні для симпатиків місцевого автономістського руху – К.Сідора, Ф.Єглічки, Ф.Дурчанського, М.Разуса² та ін. В 1945–1989 рр. дослідники з Чехословаччини (А.Бартлова, С.Фалтян, І.Краммер, Л.Ліптак, В.Олівова³) і СРСР (І.Дзюбко, І.Мельникова, Є.Фірсов і О.Клеванський⁴) визнавали, що ЧСР врятувала від асиміляції словацьку націю, позитивно оцінювався розвиток інфраструктури в регіоні (Я.Фалтус, В.Пруха)⁵. Водночас особливо критикувався „чехословакізм” як ідеологія, що, на думку істориків, офіційно маскувала панування чеської буржуазії над словацькою нацією, „колоніальної експлуатації” краю⁶. Сучасні історики більш об’єктивно підходять до вивчення означеної проблеми. Відзначимо праці таких чеських науковців, як Е.Броклова, В.Лацина, Я.Ріхлік, Я.Опат⁷, словацьких – Д.Ковач, Н.Крайчовічова, М.Фабріціус, М.Дюріца, Л.Галлон та ін.⁸. В контексті історії першої республіки, розвиток міжвоєнної Словаччини розглядали і дослідники країн Заходу: Д.Ротшильд, Д.Е.Міллер (США), А.Субігу (Франція)⁹, України – С.Віднянський, Ю.Бисага, І.Шніцер¹⁰ та інші.

Загалом національна політика Праги щодо словаків оцінювалась неоднозначно. Враховуючи все вищезазначене, дана стаття є спробою аналізу національної політики державних структур ЧСР щодо Словаччини в 1918-1929 рр. З огляду на невеликий обсяг статті, для розкриття зазначеної теми виділено такі її головні складові: інтеграція Словаччини в політичну систему ЧСР, економічна і культурна політика уряду нової держави в регіоні.

Утворення держави чехів і словаків стало результатом їх визвольної боротьби проти Австро-Угорської імперії. Серед лідерів закордонного руху опору були чех за переконанням Т.Г.Масарик, прихильники його ідей – словак М.Р.Штефанік і чех Е.Бенеш. Словацький політик В.Шробар став одним з „мужів 28 жовтня”, які проголосили утворення Чехословацької держави. Ще не знаючи про

події в Празі, Словацька національна рада зробила доленосний вибір. 30 жовтня 1918 р. було ухвалено Декларацію Словацької нації в м. Турчанський Св. Мартин. Вона ясно висловлювала прагнення словаків організувати нове життя в спільній державі з чехами.

Провідні чеські політики розглядали політику щодо Словаччини в контексті загальнодержавних інтеграційних завдань. Насамперед необхідно було інтегрувати регіон до політичної системи нової держави. Це передбачало утвердження адміністрації нової держави в регіоні і залучення місцевих політиків до роботи в установах ЧСР.

Самі словаки, які перебували в Празі, вимагали встановлення контролю над Словаччиною військовими методами. 2 листопада 1918 р. чеські військові загони почали брати під свій контроль окремі місцевості краю, 4 листопада створено Тимчасовий словацький уряд на чолі з В.Шробаром (1918 р.). Цей уряд почав свою діяльність в м. Скаліца. 6 листопада 1918 року він видав прокламацію, в якій повідомлялось, що Словаччина є частиною держави чехів і словаків¹¹, але зміг контролювати тільки незначну частину регіону і незабаром припинив свою діяльність. Водночас відбувалось залучення словаків до вищих органів влади нової держави. 14 листопада 1918 року почали свою роботу Тимчасові Національні збори ЧСР, в яких Словаччину представляв 41 депутат. В новоствореному уряді К.Крамаржа словаки також були представлені (М.Р.Штефанек, В.Шробар).

Утвердження адміністрації ЧСР в Словаччині ускладнювалось політикою Будапешта. Угорці шляхом переговорів з Словацькою національною радою і обіцянкою автономії прагнули втримати Словаччину. Завдяки дипломатії ЧСР на чолі з Е.Бенешом спроби Угорщини були нівельовані. 4 грудня 1918 р. Антанта уповноважила ЧСР зайняти Словаччину. В ході обговорення шляхів подальшої інтеграції Словаччини до складу нової держави, усвідомлення кадрової проблеми (з Словаччини від'їхало близько 20 тисяч угорських службовців¹²) виникла ідея створення словацького міністерства. 10 грудня 1918 р. було прийнято закон про надзвичайні і перехідні заходи в Словаччині. Згідно з законом створювалось міністерство з повною владою для управління Словаччиною. Його повноваження були необмеженими. В грудні 1918-травні 1920 рр. це міністерство очолював В.Шробар.

З метою стабілізації суспільно-політичної ситуації в Словаччині, за погодженням з урядом ЧСР, В.Шробар створив централізовану систему управління в регіоні. Зокрема, 8 січня 1919 р. В. Шробар видав розпорядження про розпуск Словацької національної ради і її місцевих відділів. Все це мало певні успіхи. До кінця січня 1919 р. територію Словаччини було зайнято збройними відділами армії ЧСР. Водночас у відносинах Праги з рядом словацьких політиків виникли певні ускладнення. Уряд Чехословаччини взяв курс на створення світської держави, що передбачало зменшення впливу католицької церкви на освіту. Готувалась аграрна реформа, яка мала позбавити церкву її великих земельних володінь. Все це викликало занепокоєння словацьких католиків. А.Глінка, католицький священик, здійснює відновлення діяльності Словацької народної партії (далі СНП), першою програмою якої було здобути автономію католицькій церкві в Словаччині. Про цей проект Ватикан був повідомлений органами влади ЧСР, але не підтримав його. Необхідно було шукати інші засоби захисту інтересів католицької Словаччини. В січні 1919 р. А.Глінка довідався про Пітсбурзьку угоду від 31 травня 1918 р. Вона була укладена чеськими і словацькими емігрантськими організаціями в США і висловлювала їх підтримку програми створення держави чехів і словаків. В угоді стверджувалось, що Словаччина буде мати власну адміністрацію, сейм, словацьку мову урядування і школи. В документі саме поняття автономія не згадувалось. Однак Пітсбурзька угода, яку підписав, крім інших політиків, і Т.Г.Масарик, стала для словацьких католиків, які не погоджувалися з політикою Праги в регіоні, своєрідним свідченням легітимності словацького автономістського руху. При цьому словацькі політики розуміли, що запровадження автономії в найближчий період є нереальним. Вже 17 січня 1919 р. на зустрічі з Т.Г.Масариком і К.Крамаржом А.Глінка виступив за поетапне ведення автономії¹³. Конкретних наслідків ця зустріч не мала.

Вагомою втратою для чехів і словаків стала трагічна загибель 4 травня 1919 р., при поверненні в Словаччину, М.Р.Штефаніка. Він був одним з лідерів закордонного визвольного руху, прихильником чехословацької програми, міг би сприяти поширенню державної ідеї в регіоні. Пізніше деякі словацькі політики безпідставно стверджували, що загибель М.Р.Штефаніка була не випадковою і начебто вигідною Празі.

Сам розвиток суспільно-політичної ситуації в Словаччині вимагав застосування централізованої моделі управління. Так, в період війни ЧСР з Угорською радянською республікою за сприяння останньої було проголошено Словацьку радянську республіку (16 червня – 7 липня 1919 р.). Щоб втримати ситуацію під контролем, 20 червня 1919 року В.Шробар оголосив в регіоні військову диктатуру. Війська, в більшості чеські, здійснювали реквізиції і інтернування, які словакам

дуже не подобались, вважались несправедливими. Це поглибило напругу у відносинах чеських і словацьких католицьких політиків. За сприяння Антанти ЧСР змогла подолати загрозу державної єдності чехів і словаків. Сама війна ЧСР з Угорщиною завдала збитків Словаччині на суму 670 мільйонів крон ¹⁴.

Загалом в Словаччині (48936 кв. км.) проживало 3000870 осіб: словаки (1910000 осіб), угорці, русини-українці, німці, євреї та ін. Словацьке суспільство докорінно відрізнялось від чеського. При входженні до ЧСР не було достатньо підготовленим до умов демократії і республіканізму. В ньому домінували традиції патріархальності, церква і релігія визначали спосіб життя більшості словаків. Перед 1918 р. індустріалізація торкнулась краю лише частково (за останніх вісім передвоєнних років Угорщина інвестувала в словацькі землі тільки 31 615 000 крон ¹⁵). Регіон був аграрним. В зв'язку з цим економічний аспект інтеграції Словаччини з Чехією теж відігравав важливу роль. Зокрема, чеські політики визнавали необхідність значних фінансових видатків на розвиток економіки Словаччини ¹⁶.

З метою подолання відмінності правової практики чеських і словацьких земель 22 липня 1919 р. було засновано міністерство для об'єднання законодавства і організації управління. У прагненні вирішення кадрової проблеми в Словаччину відправлялись чиновники, залізничники, вчителі і навіть поліцейські та інженери з Чехії. Незабаром їх, разом із сім'ями, жило в Словаччині 70 000 осіб ¹⁷.

Новій державі необхідно було подолати економічні негаразди, ліквідувати залежність Словаччини від колишньої метрополії. З цією метою уряд ЧСР надавав Словаччині великі фінансові дотації. Вони спрямовувались в усі сфери життя регіону. Значна їх частка йшла на розбудову інфраструктури. Це пояснюється прагненням Праги покращити військово-стратегічне становище нової держави, зв'язати схід і захід республіки новими шляхами сполучення, адже в Словаччині вони йшли на південь, в напрямку Угорщини. 23 травня 1919 р. було прийнято закон про фінансування розбудови місцевих і державних шляхів в Словаччині. В наступні роки неодноразово приймалися закони про фінансування будівництва залізниць і доріг ¹⁸. Крім того, уряд ЧСР почав проводити нострифікацію. У відповідності з нею, акціонерні товариства, які діяли в Чехословаччині, повинні були перемістити свої центральні управління з Відня або Будапешта на територію нової держави. На практиці це означало, що чеські або, в меншій мірі, словацькі підприємці брали під свій контроль діяльність цих товариств. З метою модернізації економіки 22 липня 1919 р. прийнято закон про державну підтримку електрифікації ¹⁹.

Економічні негаразди, нечітке формулювання концепції чехословацької нації, викликали перші суперечки між чехами і словаками. Внаслідок негативного історичного досвіду з ідеєю політичної угорської нації, яка на практиці виявилась суцільною мадяризацією, серед словацьких політиків існувало побоювання, що в складі чехословацької політичної нації словаки будуть асимільовані чехами. Небезпеки асиміляції не існувало, в Словаччині не було засновано жодної чеської школи. Але відсутність державно-правових форм регулювання відносин між чехами і словаками створювала об'єктивну передумову для конфліктів. А.Глінка навіть здійснив поїздку до Парижу у вересні 1919 р. з метою добитись міжнародних гарантій автономії Словаччини. Він не досяг позитивного результату, втратив депутатський мандат, а саму ідею автономії словацькі депутати засудили як таку, що сприяє розколу єдності нової держави. А.Глінку було звинувачено в державній зраді і в жовтні 1919 р. інтерновано в Мірові ²⁰.

Оскільки ідея автономії була дискредитована поїздкою А.Глінки до Парижу, словацькі депутати вирішили при обговоренні конституції не піднімати питання автономії. Конституція ЧСР від 29 лютого 1920 р. юридично оформила головні елементи демократичної політичної системи країни. В основному законі державотворчим суб'єктом проголошувалася „чехословацька нація”, а Національні збори – її представником при прийнятті конституції ²¹. Поняття „чехословацька нація” означало націю державну (політичну) - сукупність осіб певної державної приналежності. В демократичній державі не могла бути нація нічим іншим, ніж всім народом, від якого походить влада в державі. Основний закон ЧСР твердив: „Народ є єдиним джерелом всієї державної влади в чехословацькій республіці”. Крім того, згідно з конституцією, „Всі громадяни Чехословацької республіки цілком рівні перед законом і користуються однаковими громадянськими і публічними правами незалежно від раси, мови або релігії”. В конституційному мовному законі від 29 квітня 1920 р. згадувалась „чехословацька мова”. Творці конституції були свідомі того, що як такої її не існує. Йшлося про доцільну конструкцію, яка використовувала можливість дану сен-жерменським мирним договором щодо встановлення однієї офіційної мови. При цьому в мовному законі встановлювалось, що установи в чеських землях урядують чеською, а в Словаччині - словацькою мовою ²². Власне, основний закон юридично закріплював створення політично єдиного суспільства, основу якого становили чехи і словаки.

В питанні державного устрою конституція виходила з принципу єдиної держави. Жодна з частин ЧСР не мала характеру державного утворення. В Конституції ЧСР не були використані державно-правові форми регулювання відносин між чехами і словаками, але словакам були надані можливості всебічного розвитку. Забезпечити їх в більшій мірі навряд чи змогла б самостійна словацька держава. Демократичний устрій ЧСР об'єктивно створив можливість словакам відстоювати власну національну ідентичність.

Після юридичного закріплення чехословацької державності стан національних відносин залишався дуже складним, серед німецької меншини в Чехії і угорської в Словаччині були поширеними сепаратистські настрої.

В таких умовах перед державними структурами Чехословаччини постало особливо важливе завдання: шляхом виваженої національної політики стабілізувати внутрішнє становище в державі. Але в реалізації політичної складової цього завдання ЧСР не в усьому була послідовною. Замість жуп, передбачених відповідним законом від 29 лютого 1920 р., залишилось чинним старе угорське комітатне управління.

Водночас було забезпечено представництво словаків в державних структурах. На парламентських виборах (квітень 1920 р.) чехословацькі республіканські партії (зокрема соціал-демократи і аграрії) в Словаччині здобули 53 % голосів, місцеві словацькі (разом з СНП) – 47 %. За списками СНП депутатом було обрано І.А.Глінку. Після того, як його амністував президент Т.Г.Масарик, І.А.Глінка повернувся до активного політичного життя.

В особі А.Глінки і СНП адміністрація ЧСР отримала серйозних критиків своєї діяльності. Уряд Я.Черни, що діяв у вересні 1920–вересні 1921 рр., прагнув враховувати інтереси політичних представників католицької Словаччини. Так, в уряді Я.Черни замість І.Дерера (словацький аграрій) на посаду міністра з повною владою для управління Словаччиною було призначено М.Мічуру (словацький клерикал), який очолював це міністерство у вересні 1920–жовтні 1922 років. Уряд почав виконувати одну з принципових вимог СНП – призначити її кандидатів словацькими єпископами. Йшлося про таких осіб, як К.Кметько, Д.Войташшак, М.Блага. Загалом, уряд ЧСР прагнув ставитись коректно до католицької церкви в Словаччині. Крім того, міністр освіти Й.Шуста надав СНП письмову обіцянку відновлення трьох католицьких гімназій в Словаччині²³.

Незважаючи на це, в Словаччині все більше поширюються автономістські настрої. 21 квітня 1921 р. П.Бліго (словацький аграрій, голова Землеробської ради) повідомляв Т.Г.Масарика: „Словацький народ уявляє собі автономію як щось, що протистоїть можливим і неможливим хворобам політичного і економічного життя. Сьогодні словацький народ вбачає в автономії приблизно наступне: не мати обов'язку перед державою, нічого для держави не робити, не сплачувати податків, не відбувати військової служби, не сплачувати обов'язкових платежів.”²⁴. 17 травня 1921 р. в резолюції комітету СНП говорилося, що „партія розпочинає боротьбу за автономію”. В червні 1921 р. були опубліковані три проекти автономії Словаччини, які розробили депутати СНП - Ф.Юрігі, Л.Лабай²⁵, а також один з функціонерів партії А.Глінки – В.Тука. Перші два проекти передбачали перетворення ЧСР у федеративну державу, третій - утворення конфедерації, а практично - знищення ЧСР, адже символічне об'єднання обох частин особою президента могло бути коли завгодно розірвано²⁶. Поширення автономістського руху підсилював вплив економічної кризи 1921–1923 рр., що гостріше відчувалася у Словаччині²⁷, відмова В.Шробара (у вересні 1921 р. - жовтні 1922 р. - міністр освіти в уряді Е.Бенеша), відкрити обіцяні католицькі гімназії.

Зважаючи на етнічно-політичні ускладнення, 21 вересня 1921 р. в Ружомберку Т.Г.Масарик виступив з концепцією адміністративної автономії для Словаччини (самоврядування в межах жупного адміністративного поділу). 19 жовтня 1921 р. в палаті депутатів в своїй промові М.Годжа (словацький аграрій) підтримав це, вказавши, що „не можна вважати словацьке питання вирішеним тим, що маємо своїх представників в уряді”. Але уряд Е.Бенеша не поспішав виконувати закон про жупний устрій. В зв'язку з цим, 26 листопада 1921 року було створено окреме парламентське об'єднання СНП, яке стала опозиційним щодо уряду²⁸. 25 січня 1922 р. в парламент було подано перший офіційний проект політичної автономії Словаччини від партії А.Глінки. Цей проект був відхилений. В зв'язку з складним процесом територіальної консолідації ЧСР в 1918–1920 рр. в будь-якій національній автономії праявлялась політика вбачала загрозу державної цілісності.

В чеській рецепції національних проблем словацьке питання недооцінювалось. Найголовнішою національною проблемою вважалось врегулювання чесько-німецьких відносин на основі співпраці в державних установах ЧСР.

В прагненні паралізувати пропагандистські вигоди СНП з ідеєю автономії Словаччини, з 1 січня 1923 р. уряд запровадив в регіоні жупний устрій. Проте відповідний закон був реалізований не

повністю. Територія краю поділялася на 6 жуп, але не було утворено Жупного союзу словацьких земель²⁹.

Ігнорування словацького питання призводило до неочікуваних наслідків. СНП прагнула здобути підтримку своєї автономістської програми на міжнародному рівні. За уповноваженням СНП таку спробу здійснив 25 липня 1923 р. в Лізі націй В.Тука³⁰.

Активна пропагандистська діяльність СНП поступово приносила свої результати. Так, на виборах до органів місцевого самоврядування 30 вересня 1923 р. СНП здобула 401300 голосів, між тим як переможці виборів 1920 р. – соціал–демократи – лише 67 500. Позачергові парламентські вибори 15 листопада 1925 р. показали зростання популярності партій національних меншин і Словацької народної партії (з 17 жовтня 1925 р. прийняла назву Глінкова Словацька народна партія). Загалом республіканські партії здобули в Словаччині 51 % голосів, словацькі національні – 51% (ГСНП отримала 34 % голосів виборців і стала найсильнішою партією краю), Комуністична партія Чехословаччини–15 %.

В умовах політичної кризи Т.Г.Масарик, представники аграрної партії виступили з ініціативою створення коаліції з партій правого спрямування. Зокрема відповідні пропозиції отримали німецькі буржуазні партії та ГСНП. В основі їх співробітництва були політичні (ГСНП вимагала запровадження земського устрою в Словаччині, що вважала першим кроком до здобуття автономії) і економічні інтереси (прийняття законів про введення твердих зернових мит і про збільшення державної підтримки духовництва, які були вигідні чехословацьким і німецьким аграріям, чеським, словацьким і судетсько-німецьким клерикалам). 12 жовтня 1926 р. до уряду аграрія А. Швегли було призначено представників двох судетсько-німецьких партій. Прибічник доктрини чехословацької політичної нації М. Годжа став міністром освіти і виконував обов'язки міністра уніфікації законів і організації управління. Була досягнута згода про участь в коаліційному уряді і представників ГСНП, але остаточне вирішення цього питання було відкладене до повернення А. Глінки з США. 15 січня 1927 р. Т.Г.Масарик призначив представників ГСНП на посаду міністра охорони здоров'я (Й. Тісо) і міністра для уніфікації законів і організації управління (М. Гажік). Створення уряду „міжнаціональної коаліції” вважалось вдалим початком остаточного врегулювання національних питань.

В період діяльності уряду „міжнаціональної коаліції” (1926–1929 рр.) Словаччина розвивалась у відносно сприятливих умовах. 14 липня 1927 р. був прийнятий закон про реформу місцевого управління. Закон запроваджував новий адміністративний поділ ЧСР на землі (серед них була і Словацька) і створив централізовану систему управління. Скасовувалось міністерство з повною владою для управління Словаччиною. Регіон вперше в своїй історії ставав окремою територіальною одиницею, був створений Словацький крайовий уряд (регіональна адміністрація) і органи місцевого самоврядування³¹. Відповідно до нового адміністративного поділу була уніфікована організація судової системи ЧСР (в січні 1928–березні 1929 рр.). Після реалізації цієї реформи в ЧСР у системі „третьої влади” діяли: Верховний суд в Брно, 4 Верхні суди з центрами в Празі, Брно, Братиславі, Кошицях, 39 Крайових судів (в Словаччині та Закарпатті – 13), 376 Районних судів (в Словаччині та Закарпатті – 76)³². Цю реформу можна вважати одним із засобів інтеграції чеських і словацьких земель.

Поступово почала виправлятися економічна ситуація. З 1925 р. промисловий розвиток Словаччини пришвидшився і поновився індустріальний процес, хоча далеко не в повній мірі. Суттєвих результатів було досягнуто в електрифікації. На 1928 р. в Словаччині було електрифіковано 241 населений пункт (6, 9 % всіх населених пунктів), де проживало 767 тис. осіб (25, 6 % населення краю)³³. Продовжувались позитивні зміни в сфері розбудови комунікацій. В 1921–1930 рр. довжина залізниць в Словаччині зросла з 3249 км до 3316 км. До 1928 р. в регіоні було нострифіковано 69 підприємств. Це дещо зміцнило позиції словацьких підприємців³⁴. В кінці 1920–х рр. певних результатів було досягнуто в аграрній реформі. В руки нових власників в краї перейшло 292 392 га землі, збільшилось середнє селянське землеволодіння. Та, все-таки, гегемонія в економіці і надалі належала чеським підприємцям³⁵. Нові підприємства недостатньо компенсували потужності, ліквідовані в Словаччині в процесі реорганізації економіки в перші роки існування ЧСР (в 1920–1929 рр. в Словаччині припинили існування 167 заводів, на яких працювало 13 386 робітників, а виникло 184 нових підприємств з 7 000 робочими місцями³⁶). Проте відомо, що показник зростання промислової продукції в Словаччині в 1913–1929 рр. становив 7–10 %³⁷. Покращилась система охорони здоров'я регіону. Це, в свою чергу, сприяло збільшенню чисельності словаків до 2, 2 мільйонів (на 11 %)³⁸.

В освітній сфері успіхи були не менш вагомими. В 1929 р. з словацькою мовою навчання було вже 2830 народних шкіл, 110 міщанських шкіл, університет в Братиславі, музична драматична академія. В 1927–1928 н. р. в Словаччині було здійснено освітню реформу (вперше в історії регіону запроваджено 8-річне обов'язкове навчання, удосконалено навчальні плани). Рівень освіченості словаків зріс на 10 %, і становив 90 %. Розвиток освіти відіграв важливу роль в національному самоусвідомленні словаків, прискорив процес перетворення їх в одну з європейських націй.

Здійснення значного обсягу роботи ЧСР в Словаччині підтверджує державне фінансування в регіоні. Загалом, за даними Найвищого контрольного рахункового уряду ЧСР, в 1919–1932 роках держава витратила в Словаччині 18 339 772 988 крон, а збрала податків на суму 15 412 466 269 крон. Дефіцит регіону покривався із податкових надходжень з чеських земель. Інвестиції (тобто капіталовкладення під конкретні програми, переважно з будівництва) ЧСР в Словаччині у 1919–1932 рр. становили 1 621 690 671 крона³⁹. Це не було благодійництво. Державне об'єднання Чехії і Словаччини було взаємовигідним. Відомо, що в східних регіонах першої республіки збувалась чимала частка промислової продукції чеських земель.

Всі вищезазначені успіхи не означали подолання всіх проблем в житті регіону. Словаччина і далі залишилась аграрним краєм, відставання від Чехії зберігалось. У вирішенні численних економічних проблем Словаччини не вистачало продуманого державного регулювання. В умовах вільної конкуренції більш розвинена чеська промисловість була у вигіднішому становищі, порівняно з словацькою, а інвестиції спрямовувались переважно на розвиток інфраструктури, освіти. Загалом реформи мали довготривалий характер і відповідно не могли принести швидкого результату. Перше повоєнне десятиліття стало тільки початком модернізації Словаччини. В кінці 1920 – х рр. в ЧСР було створено єдиний господарський комплекс, що означало часткову реалізацію економічний аспект інтеграції чеських і словацьких земель.

В політичній сфері поганим знаком для майбутнього у відносинах чеських і словацьких політиків став судовий процес над В. Тукою, який 1 січня 1928 р. опублікував статтю „Юридичний вакуум”. В ній стверджувалось, що Мартинська декларація від 30 жовтня 1918 р. містила “таємну статтю”. Згідно з нею дія державного співжиття чехів і словаків становить десять років, після чого, стверджував В. Тука, в Словаччині наступить правовий вакуум, словаки знову будуть обирати свій державно-правовий статус. Стаття викликала негативну реакцію громадськості і стала приводом до судового процесу. Судовий розгляд виявив участь В.Туки в антидержавній діяльності. 5 жовтня 1929 р. суд в Братиславі визнав В. Туку винним і засудив до 15 років позбавлення волі за шпигунство на користь Угорщини, діяльність проти ЧСР⁴⁰.

Висловлюючи протест із засудженням члена партії, 8 жовтня 1929 р. ГСНП офіційно заявила про свій вихід з коаліції, яка втратила більшість в парламенті. Президент прийняв рішення провести нові парламентські вибори, які відбулись 27 жовтня 1929 р. Вони показали зменшення голосів ГСНП. Вцілому республіканські партії здобули 45 % голосів, словацькі національні – 44 %, комуністичні – 11 %. До складу уряду, який 7 грудня 1929 р. очолив Ф.Удржал, крім представників інших партій, увійшли і словаки - прихильники доктрини чехословацької політичної нації - міністр освіти (І.Дерер, соціал-демократ) і міністр внутрішніх справ (словацький аграрій Ю.Славік). ГСНП, залучення якої до коаліції не підтримали соціал-демократи, стала опозиційною.

Загалом, утворення ЧСР означало для словаків визволення від вікового національного й соціального гніту та примусової мадяризації, відкрило можливості всебічного розвитку. Прогрес, якого в 1920-х рр. досягли словаки, був схожим на „історичне диво”, і заслуга в цьому уряду ЧСР є незаперечною. Але не всі ідеологічні основи і практичні заходи керівництва держави знаходили підтримку серед словацьких політиків. Відсутність державно-правових форм регулювання відносин між чехами і словаками, національними меншинами призвели до загострення національних суперечностей в країні. Особливістю чехословацького варіанту врегулювання національних питань стало налагодження співробітництва між партіями національних спільнот у вищих органах влади на основі будівництва спільної демократичної держави. Це був перспективний, але довготривалий шлях врегулювання національних питань. Сам президент Т.Г.Масарик вважав необхідною передумовою його реалізації 50 років стабільного розвитку. На жаль, історія відвела першій республіці тільки міжвоєнне двадцятиліття. Події наступних десятиліть взагалі унеможливили створення демократичного суспільства в мультинаціональній державі чехів і словаків. Історія показала, що чехословацька ідея, не дивлячись на авторитет Т.Г.Масарика, не виправдала випробування часом, остаточно не вирішувала словацького питання. Але демократичний устрій ЧСР об'єктивно створив можливість словакам відстоювати власну національну ідентичність. Словаки її успішно реалізували. Свідченням цього є створення Словацької Республіки в 1993 році.

Звичайно, зазначену тему досліджено ще далеко не повністю. Уточнень потребують дані стосовно державного фінансування економіки і культури Словаччини. Необхідно проаналізувати вплив словаків-емігрантів, зокрема з США, на розвиток словацького автономістського руху. Цікавою є також проблема національних меншин Словаччини в політиці центральної та місцевої влади ЧСР. Висвітлення всього вищезазначеного дозволить більш повно проаналізувати політику Праги в Словаччині в перше міжвоєнне десятиліття.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Derer J. Slovensko v prevrate a po ňom. – Bratislava, 1924; Karvaš I. Sjednocení výrobních podmínek v zemích českých a na Slovensku. Praha, 1933; Šrobar V. Osvobozené Slovensko. – Praha, 1928; Krofta K. Dějiny Československé. – Praha, 1946; Peroutka F. Budování státu. I – II (1918 - 1919) – Praha, 2003; Sobota E. Republika národní či národnostní? – Praha, 1929; 2. Sidor K. Andrej Hlinka. – Bratislava, 1924; Jehlicka F. Une Étape du Calvaire Slovaque Le proces Tuka (1929 – 1930). – Paris, 1930; Durčanský F. Autonomia je požiadavkou narodnou. // Slovenska otázka v 20. storočí. – Bratislava, 1997. – S. 143 – 153; Rázus M. Ako prist' k československej dohode? // Slovenska otázka v 20. storočí... – S. 169 – 174; 3. Bartlova A. Integračný proces československej ekonomiky v medzivojnovom období // Historicky časopis. – 1988. – R. 36. – Číslo 3. – S. 360 – 372; Falt'an S. Slovenska otázka v Československu. – Bratislava, 1968; Lipták L. Slovensko v 20. storočí. – Bratislava, 1968; 4. Дзюбко І.С. Розв'язання національного питання в народно-демократичній Чехословаччині. – К., 1959; Мельникова І. Классовая борьба в Чехословакия в 1924 – 1929 гг. – М., 1962; Клеванский А.Х., Фирсов Е.Ф. Провозглашение независимости Чехословакии и первые шаги по организации власти // Политические системы в странах Центральной и Юго – Восточной Европы. 1917 – 1929 гг. – М., 1988; 5. Faltus J., Průcha V. Přehl'ad hospodářského vývoje na Slovensku v letech 1918 – 1945. – Bratislava, 1969. – S. 81; 6. Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918 – 1945. – Praha, 1961. – S. 21, 28; 7. Lacina V. Formování československé ekonomiky 1918 – 1923. – Praha, 1990; Rychlík J. Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914 – 1945. – Bratislava, 1997; Opat J. T.G. Masaryk, evropán, světoobčan Praha, 1999; 8. Durica M. S. Dejiny Slovenska á Slovákov. – Bratislava, 1996; Hallon L. Industrializácia Slovenska 1918 – 1938 (Rozvoj alebo úpadok?). – Bratislava, 1995; Kováč D. Dejiny Slovenska. – Praha, 1998; 9. Ротшильд Д. Східно – Центральна Європа між двома світовими війнами. – К., 2001; Miller D.E. Antronín Švehla – mistr politických kompromisů. – Praha, 2001; Soubigou A. Tomáš Garrigue Masaryk. – Praha, 2004; 10. Віднянський С.В. Чехословацька республіка. // Історія Центрально – Східної Європи. / За редакцією Леоніда Зашкільняка. – Львів, 2001. – С. 417 – 426; Шніцер І.О. Словацький автономістський рух в роки першої чехословацької республіки (1918 – 1938 pp.): Автореферат дис...к.і.н. – Ужгород, 2004; 11. Derer J. Slovensko v prevrate a po ňom. – Bratislava, 1924. – S. 24; Dejiny Slovenska V (1918 – 1945). – Bratislava, 1985. – S. 26; 12. Národní archiv, Praha. Fond Ministerstvo zahraničních věcí – Výstřížkový archiv. – Karton 1721. – Složka 14. Slovensko 1922 (červenec – zaří); 13. Broklova E. Československa demokracie. Politický system ČSR 1918 – 1938. – Praha, 1992. – S. 122; 14. Klimko J. Politické a právní dějiny hranic predmnichovské republiky (1918 – 1938). – Bratislava, 1986. – S. 49; Soubigou A. Tomáš Garrigue Masaryk. – Praha, 2004. – S. 301, 302; Karvaš I. Sjednocení výrobních podmínek... S. 38; Fabricius M. Hospodářsky vývoj Slovenska do konca predmnichovské republiky. – Bratislava, 1987. – S. 37; 15. Národní archiv, Praha. Fond Ministerstvo zahraničních věcí – Výstřížkový archiv. – Karton 1732. – Složka 14. Slovensko – hospodařství. 1920; 16. Masaryk T.G. V boji za samostatnost. Uspořádal Prokop Maxa. Státní nakladatelství v Praze, 1927. – S. 43 – 45; 17. Sbíрка zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1919. – Praha, 1919. – S. 574; Škvarna D. Slovensko v tieni vlastnej minulosti. // Velké dějiny malý národ. – Praha, 1995. – S. 168 – 169; 18. Zbírka zákonu a nařízení státu Československého. – 1919. – Částka LXVII. – S. 423 – 427; Zbírka zákonu a nařízení státu Československého. – 1920. – Částka XV. – S. 133; Zbírka zákonů a nařízení státu Československého. – 1920. – Částka XLV. – S. 524 – 526; 19. Zbírka zákonu a nařízení státu Československého. – 1919. – Částka XCI. – S. 624 - 629; 20. Rychlík J. Češi a Slováci ve 20. století... - S. 102 – 103, 128; 21. Laco K. Ústava predmnichovské ČSR a ústava ČSSR. – Bratislava, 1966. – S. 380 – 381, 395; 22. Broklová E. Dvě Hitlerovy lži o Československu. // Spory o dějiny. Sborník kritických textů. I. – Praha, 1999. – S. 36–39; 23. Kramer J. Slovenské autonomistické hnutí v letech 1918 – 1929. – Bratislava, 1962. – S. 139; Rychlík J. Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914-1945. – Bratislava, 1997. – S. 79; Olivová V. Politika československé buržoasie v letech 1921-1923 ... – S. 47; 24. Archiv Ústavu – Fond. T.G.Masaryk – R. – Krabice číslo 396. – Signatura 2. Slovensko; 25. Rychlík J. Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914 – 1945. – Bratislava, 1997. – S. 107; Lipscher L. K vývinu politické správy na Slovensku v letech 1918 – 1938. – Bratislava, 1966. – S. 103; 26. Durica M. S. Dejiny Slovenska á Slovákov. – Bratislava, 1996. – S. 116, 117; Olivová V. Politika československé buržoasie v letech 1921-1923... – S. 49; 27. Hallon L. Industrializácia v českých krajinách a na Slovensku 1918-1938 // Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve Střední Evropě. – Praha, 1999. – Sv. 1.-S. 298; 28. Masaryk T.G. Cesta demokracie II., Praha, 1934. – S. 130; Lipscher L. K vývinu politické správy na Slovensku v letech 1918 – 1938. – Bratislava, 1966. – S. 104; Kramer J. Slovenské autonomistické hnutí v letech 1918 – 1929. – Bratislava, 1962. – S. 147; 29. Národní archiv, Praha. Fond Ministerstvo zahraničních věcí – Výstřížkový archiv. – Karton 2231. – Složka 14 a. Slovensko – autonomie. 1922; 30. Archiv Ústavu T.G.Masaryka. – Fond E.Beneš. – I. – Krabice číslo 67. – Signatura R 134 / a. Slovensko. Fotokopie. 1920 - 1923; 31. Kováč D. Česko – slovenská štátnost v kontexte slovenských dejín // Československo 1918 – 1938. - S. 27; Krajčovičová N. Politické strany na Slovensku a úsilie o samosprávu v

dvadsiatych rokoch.// Slovensko v politickom systéme Československa. (Materialy z vedeckého sympozia). Časť 11 – 13 novembra 1991. – Bratislava, 1992. – S. 53 – 54; 32. Бисага Ю. М. Становлення підвалин державно-правової політики Чехословаччини в 1920 – х роках XX століття – Ужгород, 1997. – С. 119 – 122; 33. Lacina V. Zlatá léta československého hospodářství (1918 – 1929). – Praha, 2000. – S. 89; 34. Polstoročie Slovenska v spoločnej vlasti. – Bratislava, 1969. – S. 188; Deset let Československé republiky. – Praha, 1928. – Díl II. – S. 147; 35. Karvaš I. Sjednocení výrobních podmínek v zemích českých a na Slovensku. Praha, 1933. – S. 29; Lacina V. Formování československé ekonomiky 1918 – 1923. – Praha, 1990. – S. 209, 214; 36. Bartlova A. Integračný proces československej ekonomiky v medzivojnovom období... – S. 365; Fabricius M. Vývoj názorov na postavenie Slovenska v hospodárstve Československa (1918 – 1938). // Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve Střední Evropě. – Praha, 1999. – Sv. 1. – S. 288; 37. Hallon L. Příčiny a přeběh reštrukturalizácie priemyslu v krajinách strednej Európy v medzivojnovom období. // Historicky časopis. – 1997. – Ročník 45. – Číslo 4. – S. 592; 38. Beneš E. Reč k Slovákovi. O našej národnej přítomnosti a budúcnosti. – Praha, 1934. – S. 48; Kováč D. Dejiny Slovenska. – Praha, 1998. – S. 182; 39. Národní archiv, Praha. Fond Nejvyšší účetní a kontrolní úřad – Karton 2327. – Složka 1. Sumaře 1919 – 1932. 1919 – 1933. 1919 – 1934. 1919 – 1935; 40. Politická elita meziválečného Československa 1918 – 1938. Kdo bol kdo za první republiky. – Praha, 1998. – S. 274.

О.В. Рязигасев

ІСТОРІЯ ПОЛЬСЬКОЇ ПОЛІЦІЇ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА 1921 -1939 РОКІВ В АРХІВНИХ ЗБІРКАХ УКРАЇНИ

Серед сучасних історичних досліджень про західноукраїнські землі міжвоєнного періоду, що перебували під владою II Речі Посполитої, можемо виділити чимало розвідок на суспільно–політичну тематику з проблем соціально–економічного характеру, духовної сторони життя суспільства. Однак маловивченим залишається питання становлення та розвитку адміністративних одиниць державної влади, органів місцевого самоврядування, а також підрозділів державної поліції, котрі відіграли винятково важливу роль у розбудові новоствореної держави.

Становлення підрозділів польської поліції на Волині припало на досить складний та драматичний період минувшини західноукраїнських земель, а саме на 1919–1921 роки, котрі насамперед були пов'язані з радянсько-польською війною. Дослідження з історії польської поліції Волинського воєводства цього періоду та й наступних років пов'язано з багатьма поважними труднощами, насамперед через недостатнє вивчення досить інформативної джерельної бази проблеми, розпорошеністю матеріалів серед вітчизняних та польських архівних установ.

Серед інших причин такого наукового стану проблеми можемо відмітити несприятливу атмосферу для об'єктивного висвітлення вказаної тематики у радянський період. Тоді польська поліція розглядалась як головне знаряддя антидемократичної „польської буржуазної держави” у здійсненні заходів проти українського населення, з одного боку, та як репресивна одиниця проти робітничого та комуністичного руху, з іншого.

З відновленням незалежності України, а разом з тим з численними спробами правдивого трактування нашого минулого спостерігаємо більш об'єктивний підхід до висвітлення даної теми. Цьому сприяє використання науковцями джерел, залишених поліційними установами. Позитивним є те, що дослідники більш активно цікавляться як змістовим наповненням, що залишили нам ці джерела, так і власне самою історією поліційних структур крізь призму активних збірок. Тому аналіз основних груп джерел вітчизняних архівних установ щодо історії становлення та розвитку органів державної поліції II Речі Посполитої стали метою нашого дослідження.

Вітчизняними науковцями дослідження джерел щодо історії поліції Волинського воєводства не проводились. Серед опублікованих матеріалів можемо виділити лише збірник документів „Organizacja instytucji policyjnych w II Rzeczypospolitej 1918 – 1926. Wybór źródeł i dokumentów”, упорядкований професором Слупської педагогічної академії А.Пеплонським та знаним дослідником минувшини МВС з Варшави А.Місюком.

Серед ключових архівних установ України, котрі зберігають джерела до історії польської поліції Волинського воєводства, можемо відзначити державні архіви Волинської та Рівненської областей.

Одними з головних джерел для дослідників є матеріали фондів Державного архіву Волинської області. Дана установа містить велику кількість матеріалів стосовно становлення та функціонування Волинської окружної (воєводської) команди державної поліції, повітових команд державної поліції (луцької, горохівської, ковельської, любомльської, володимирської, камінь–каширської), Луцького міського комісаріату державної поліції, слідчого відділу державної поліції у м.Луцьку та низових ланок – постерунків.